

במצב של העברה פראית, פוליטית ופסיכואנליטית

כותרת הכנס הבא שמה את העברה במצב, ומצביעה בכותרת המשנה על מספר מצבים. סדר המונחים – פראי, פוליטי ופסיכואנליטי – אינו מרמז על התפתחות, משום שמצבים אלה שונים, מהוברים ונפרדים במידה שווה, עשויים לעיתים להתקיים בד בבד, להצטלב או אפילו להתנגש.

הבה נתחיל אם כן באחרון, **העברה פסיכואנליטית**, המחייב אותנו להזכיר את השניים הראשונים כמצבים קיימים אבל כעשויים מדי פעם להתערער על ידי האחד הנוגע באופן ספציפי לפסיכואנליזה.

המילה "העברה", שאינה שייכת באופן ספציפי לטרמינולוגיה הפסיכואנליטית, תפסה, קודם כל כמושג, הגדרה רחבה ביותר בשדה הפסיכואנליזה, המתאימה למגוון תופעות הקשורות ליחסים שבין הפציינט והאנליטיקאי. זה הוביל לכך שכל אנליטיקאי, המשגותיו והתבוננותו על הסובייקט, ומכאן הבלאגאן שהתפתח בניסיון לתפוש את משמעותה האמיתית.

מכשול

כבר ב-1895 הציג פרויד את מושג "העברה" (*Übertragung*) במחקרים על היסטריה, כשהבחין בקיומה של התנגדות לטיפול - בזמן שהיתה זו שאלה של הנחת ידיים או היפנוזה - והאיר על כמה סוגי מכשולים. המרכזי מתוכם שציון, והחשיב אותו לא כ"אינהרנטי לחומר" [1] – מושג השמור להתנגדות ככזאת – אלא כ"חיצוני" [2], נוגע למה שקורה "כאשר מופרע היחס של הפציינט לרופא" [3]. או אז הוא מבחין בין שלושה סוגים של הפרעה, כולם חגים סביב הפרסונה של הרופא. הראשונה נוגעת לתוכחה האישית המכוננת כלפי הרופא או להשפעה של מה שנשמע אודותיו או אודות שיטותיו; השנייה, הפחד מלהפוך כרוך יתר על המידה; והשלישית הפחד מפני העברה אליו של ייצוגים הנוגעים לתוכן של האנליזה, במילים אחרות של תשוקות מיניות. בדרך זו, ממשיך פרויד להגדיר העברה כתופעה המפריעה לטיפול ולא כתומכת בו למעשה, כלומר החיבור של הפציינט לאנליטיקאי.

לאחר מכן, מאמרים אחרים של פרויד מגלים שינוי בנקודת המבט. למשל ב-1904, באוניברסיטת קלארק בארצות הברית, הוא הצהיר ש"בכל טיפול פסיכו-אנליטי בפציינט נירוטי מופיעה התופעה המוזרה הידועה כהעברה" [4]. כך אין זו כבר שאלה של יחסי גומלין בהפרעה, אלא של דבר מה אינטגרלי לטיפול. עבור פרויד, נהיר וברור ש"טיפול פסיכו-אנליטי אינו בורא העברה, אלא רק מוציא אותה לאור, בדומה לגורמים נפשיים נסתרים רבים אחרים" [5] משום שבשונה מתרפיות אחרות, בטיפול פסיכואנליטי, "כל הנטיות של הפציינט, כולל אלו העיונות, מתעוררות [...]" [6]. בדרך זו, "העברה, הנדמית להיות המכשול הגדול ביותר לפסיכואנליזה, הופכת להיות בעלת בריתה החזקה ביותר" [7] יחד עם זאת, בתנאי שתזוהה ותפורש. יכולים כבר לראות שטיפול בהעברה במונחים חיוביים או שליליים, או במונחים של אהבה ושנאה, אינו גורם לדברים לזוז מהר יותר קדימה, ולכן אנו יכולים להבין מדוע "התאהבות ראשונית" זו [8] ["*énamoración primaire*"] - שניתן להבחין בה בתחילת הטיפול ושאינה אלא ה-*Verliebtheit* של פרויד, משחקת "תפקיד מכריע בהעברה" [9], וזאת במשלב הדימוי - לאקאן מועיד לה אז מילה חדשה, "*hainamoration*" [10].

הבה נשוב ונתבונן כיצד מסכם פרויד את הטקסט שלו מ-1905 על המקרה של דורה, טיפול שעל אף שנמשך שלושה חודשים היה עשיר בהוראתו, במיוחד בקומנטר המופתי של לאקאן מ-1951.

פרויד ממשיך לכתוב שהוא "לא הצליח לשלוט על ההעברה" [11] והודה שהשתוקקותה של דורה לספק לו חומר גרמה לו לשכוח להיות קשוב ל"סימנים הראשונים של העברה, שהוכנו בהקשר של חלק אחר של אותו חומר". [12] לאחר מכן הוא מפרט את מה שהיה צריך לראות ולפרש, אבל אלו הן רק השערות.

דורה, למעשה "קיימה בפועל (*acted out*) חלק מהותי מזיכרונותיה ומהפנטזיות שלה במקום לשחזר אותם בטיפול" [13] והמשתנה בהעברה באמצעותו הזכיר פרויד לדורה את מר K נותר עבורו לחלוטין בלתי מוכר.

דיאלקטיקה

אנו כבר יכולים לשים לב שהעובדה שפציינט יכול להתחיל לדבר באסוציאציות חופשיות החל מהראיונות הראשונים, כשלעצמה, אינה אינדיקציה למצב ההעברה. ההיבור המסמני, מופחת לביטוי הפשוט ביותר, הכתיבה S1-S2, אינו מספיק על מנת לדבר על העברה פסיכואנליטית. לפיכך, ליניאריות אינה מספקת ראיות ברורות להעברה אולם, כפי שלאקאן ימשיך ויפתח, על ההעברה להיות מוגדרת במונחים של דיאלקטיקה טהורה ואפילו של היפוך דיאלקטי. [14] לפיכך, לאקאן נותן כיוון לטיפול, ש"מתחיל עם רקטיפיקציה של יחסי הסובייקט עם המציאות [réel] וממשיך להתפתחות ההעברה, ולאחר מכן לפירוש" [15]. בשנות החמישים של המאה הקודמת, פירוש זה של ההעברה הוגדר על ידי לאקאן כ"לא אחר מלמלא את הריק של הקיפאון הזה עם פיתיון. אבל [...] פיתיון זה משרת מטרה על ידי הנעת כל התהליך מחדש". [16] שכן, ברגעים של קיפאון בדיאלקטיקה של האנליזה, ההעברה היא "הופעתם [...] של האופנים הקבועים לפיהם מכוון [הסובייקט] את האובייקטים שלו". [17] ולכן לא ניתן לצמצם את הפירוש להסבר שיהיה מורכב מלומר לפציינט שהוא טועה.

כאן כבר יש לנו מה שלאקאן ידגיש ב-1964 בחקירתו המתמדת את הרעיון של העברה, כלומר, שעל ההעברה להיחשב כ"מכוונת את הדרך בה מטופלים פציינטים". [18] כאן אנו יכולים לציין כי זה לא הפציינט אשר מכוון. לאקאן מוסיף ש"נהפוך הוא, הדרך שבה הפציינטים מטופלים שולטת במושג". [19] זו הסיבה שההעברה היא המצפן המצביע לא רק על הזיגזוג של המטפל, אלא גם על הכיוון שלו.

מכאן ואילך לאקאן תופס את ההעברה לא רק במונחים של דיאלקטיקה, אלא כקשורה לפעימה הטמפורלית של הלא מודע. ליתר דיוק, זה מה שלא נפתח אל הלא מודע, אלא דווקא מה שסוגר אותו. לפיכך אנו מסכימים עם טענתו של פרויד כי ההעברה מהווה מכשול וכפי שציין בשנת 1912, שהעצירה באסוציאציות מצביעה על כך שהפציינט נתון להשפעתו של רעיון ביחס לאנליטיקאי, ואם האנליטיקאי מצביע על כך בפני הפציינט, "המצב משתנה מכזה שבו האסוציאציות כושלות לכזה שבו הן מושהות". [20] יחד עם זאת, לאקאן מתגבר על המכשול הפרוידיאני ויראה כיצד עמדת האנליטיקאי מכריעה בעניין זה.

קשר: סגירת מעגל ופירוש

עם צעד חדש זה, לאקאן מטפל ביעילות בהעברה כקשר, כיוון שהיא מציגה עצמה כפרדוקס: מצד אחד, התפתחותה הכרחית כדי לפתוח את הדרך לפירוש, ומן הצד השני היא סוגרת את הדרך ללא מודע. לפיכך נדרשת מהאנליטיקאי אסטרטגיה לטיפול בקשר הזה. אסטרטגיה זו, שלאנליטיקאי יש בה פחות חופש ממה שיש לו בטקטיקות שלו (בהתערבויות שלו), ושהיא אחת משלוש צורות הפעולה האפשריות שלו, כשהשלישית שהיא הפוליטיקה שלו [21], אינה מסתכמת ב"תמיכה באיזה שהוא חלק בריא של הסובייקט שחושבים שישנו שם, בממשי" [22]. אנליטיקאים רבים שכך בלבולו את הסובייקט עם האגו, איבדו את דרכם. מכיוון שלעשות זאת יהיה "לגלות חוסר הבנה לכך שזהו בדיוק החלק בו מדובר בהעברה, (...) זה החלק שסוגר את הדלת"; [23] וזו הסיבה שבדיוק בנקודה זו נכנסים לפעולה האסטרטגיה והפירוש של האנליטיקאי במטרה לפתוח מחדש את הדלת. יחד עם זאת, אל תפשוטו את הטופולוגיה של פתיחה-סגירה, מפני שהלא מודע אינו מעבר לסגירת המעגל, מוסתר, כאילו הוא בתוך, הוא בחוץ, [24] וזה דרך זה, דרך ה'אברקדברה' (open sesame) של פירוש האנליטיקאי, שקורא לפתיחה מחדש של התריס. זה ברור שהטיפול בהעברה שעל האנליטיקאי לשים לב אליו מרגע זה, בנוגע לסטטוס של הלא מודע והפתיחה שלו בטיפול, הוא קריטי.

משבר קונספטואלי

העברה פסיכואנליטית, אם היא אהבה, אפילו אהבה אותנטית, היא לא סתם אהבה, וזו הסיבה שלאקאן מקדיש לה סמינר שלם ב-1960-61. חשוב להדגיש שבסמינר שקדם לכך, ב-1959-60, הוא כבר בחן את שאלת האהבה מהזווית של אהבה חצרנית (courtly love), על מנת להבדיל אותה מאהבה נוצרית. מה שהיה חשוב ללאקאן היה לבסס את המקום שיש לאהבה - לאהבה החדשה הזו - בתוך השיח האנליטי, וזאת על בסיס ההעברה. בנוסף, אם לאקאן מפנה זמן כה רב בהוראתו לפיתוח התימה של האהבה, במיוחד ביחס להעברה, זה גם כדי להראות כיצד איווי, שסולק על ידי האהבה הנוצרית והציווי "ואהבת לרעך כמוך" - שהדיר את המיניות - מוכרח להיות מוחזר למקומו דרך הפסיכואנליזה וההעברה.

עבור לאקאן, השאלה של מהי העברה לא היתה פתורה, ומספר לא מבוטל של השקפות סותרות על הנושא באו לידי ביטוי בשלבים שונים בהיסטוריה של הפסיכואנליזה. לאקאן אף התייחס לכך כמקום של "משבר קונספטואלי קבוע [...] באנליזה", [25] משבר הכרחי לעצם קיומה של הפסיכואנליזה. לפיכך לא ניתן לטאטא את השאלה על מעורבותו של האנליטיקאי בתוך ההעברה לתוך הקטגוריה שמכסה את כל האפשרויות של העברה נגדית, מה שאכן קרה, ומנע כל אפשרות חקירה.

השאלה על המקום של האנליטיקאי בהעברה היא כזו שעל האנליטיקאים למקד בה את תשומת ליבם מכיוון שאם העברה קיימת כמושג, היא לא יכולה להיות מושג מת.

הקשר האנליטי מתחיל באי הבנה, זו שגיאה הנוגעת במי הוא [erreur sur la personne] עם הפנטזיות שהאנליזנט גורם לאנליטיקאי לתמוך בהן ושהאנליטיקאי מוכן לשאת. אין לזה קשר למה שיקרה בסוף הטיפול לאור האנליזה של ההעברה. אף על פי כן, עבור האנליטיקאי, אין זה מספיק שהוא עצמו היה באנליזה על מנת שידע במה זה כרוך. על מנת שיהיה מסוגל להגיב כראוי לאנליזנט, עליו לקחת בחשבון את ה"עמדה האמיתית" [26] שלו בתוך ההעברה.

ועדיין, לאקאן מציב שאלה זו גם ברמה של הארגון של החברה הפסיכואנליטית, הפירות הראשונים שיוטמעו בקרב אחרי ייסוד האסכולה והליך הפאס, וזאת כדי לשאול שאלה אודות מהו אנליטיקאי.

ההעברה אם כן, אין דבר עם עובדות, אלא, כפי שכבר הדגשנו, עם האסטרטגיה של האנליטיקאי, שלא לומר הפוליטיקה שלו, שבה הוא עוד פחות חופשי לעומת האסטרטגיה והטקטיקה שלו [27]. ההעברה מעלה אם כן את השאלה על המקום של האנליטיקאי, אבל גם לגבי ההווה שלו, והיא שן חיונית (בגלגל שיניים) הן בטיפול והן בקבוצה האנליטית [mass].

אלגוריתם

ב-1967, לאקאן מניח את ההעברה בלב ה"פרופוזיציה... על הפסיכואנליטיקאי של האסכולה" בצורה של אלגוריתם, ומכניס לשם את מה שנתן לו פונקציה מכריעה: הסובייקט האמור לדעת [28]. זאת כדי לחלץ אותו מהאינטרסובייקטיביות שנדבקת לעורם של יחסי הגומלין בין האנליטיקאי לאנליזנט וכפי שלאקאן מיטיב לומר זאת: "לייבש את הסובייקטיבי מהסובייקט הזה" [29]. קשר אנליטי זה אינו מופחת לשני פרטנרים, אלא מרמז על שלישי: הסובייקט האמור לדעת, שאינו האנליטיקאי ואינו האנליזנט. במידה ובטיפול מעורבים שני איוויים, זה של הסובייקט וזה של האנליטיקאי, ושהם אינם שווים ערך, ישנו על הפרק רק סובייקט אחד. לאחר התפתחויות אלה בהעברה פסיכואנליטית, מה נוכל לומר על העברה פראית והעברה פוליטית?

פירוש פראי

המילה "פראי" מופיעה בכותרת של אחד המאמרים של פרויד מ-1910, "פסיכואנליזה פראית" [30]. אם אתה קורא בו, אתה תשים לב שבעצם מה שנקרא כביכול אנליזה פראית מוצע ברמה של סוגסטיה, כעצה, ואינו עוסק בטבע ההעברה והמקום שבמקרה הזה תופש בה הרופא. פציינטית תולה בפרויד את האחריות לכך שחברו הרופא, שנתן לה פירוש פראי על עצמה, הצדיק זאת בכך שייחס זאת לפרויד ולדרך החדשה שלו לראות דברים. זה משהו שהוא בלשון המעטה, מהסדר של הפירוש הפראי. מה שפרויד מציין הוא שבתוך מגוון ההמלצות שהציע

הרופא, לא נותר מקום לפסיכואנליזה. כך שכאן, העברה פראית היא זו שמופיעה כדי לתמוך בפירוש לפני שניתנה להעברה אפשרות להתפתח, דבר שהיה מאפשר לאנליטיקאי לזהות מהו המקום שהוא תופש בתוכו. זוהי אם כן העברה ללא אנליזה, במילים אחרות, ללא פירוש. וזה מה שאנחנו רואים פורח בתרפיות שפועלות תחת סוגסטיה. פרויד אפילו ידגיש את ההצלחה התרפויטית ששיטות אלה יכולות להשיג, כי ברגע שהפציינט: "ניצל מספיק את הרופא שלו, ומרגיש מספיק רחוק מההשפעה שלו, הסמפטומים שלו ייעלמו". [31] לכן, זה לא בהכרח שהמטופל הוא זה שניזוק מדרך ההתנהלות הזו, אלא הרופא עצמו והסיבה הפסיכואנליטית. ואכן, באותו טקסט, פרויד ידבר על ייסוד של חברה פסיכואנליטית בינלאומית שבה יסירו החברים כל אחריות להתנהגותם של אלה שאינם חלק ממנה.

מחוץ לאנליזה

העברות פראיות אלו יכולות גם להתרחש לצד הטיפול (offshoot), באם הן לא מזוהות בזמן על ידי האנליטיקאי, או משום שהאנליזנט שותק לגביהן וכתוצאה מכך אין הן יכולות להיות מפורשות. הן מייצרות חזרה לאגו, כלומר, סגירת הלא-מודע. זו הסיבה לכך שכל העברה צידית (lateral) יכולה להיחשב כפרועה. זה יכול לקרות עם בן הזוג, עם עמית, או עם אחר כלשהו ההופך מעת לעת ליועץ, לאיש סוד, לתרפיסט, אשף של מחשבה ובסופו של דבר, כל מה שנובע משיח האדון ועושה שימוש בכוחו של אחד על מישנהו, בניגוד לאנליטיקאי, השולל מעצמו את כוח הסוגסטיה על מנת לאפשר את התפתחות העברה. זה מניח איפה שנוצר מקום לפירוש, אלא שעל האנליטיקאי לדעת מאיזה מקום הוא נעשה.

אקטינג אאוט

פירוש יכול להתברר ככזב, כאשר האנליטיקאי עונה מהמקום של האגו שלו עצמו, במילים אחרות כאשר הדעות הקדומות שלו מוליכות אותו שולל ובכך מובילות את האנליזנט שלו לאותה רגרסיה טופית (topique). הפירוש יכול גם להיות לא מדויק, לפתוח את הדרך ל- *acting out*. בספרות הפסיכואנליטית יש לנו מספר דוגמאות לכך, כגון מקרה דורה, המקרה של ההומוסקסואלית הצעירה, או של איש המוחות הטריים של ארנסט כריס. במסגרת הטיפול ה- *acting out* הוא קריאה לפירוש, סימן שנעשה לכוון האנליטיקאי, אם האחרון ישים לב לכך.

עבור לאקאן, "אקטינג אאוט [...] הנו פלישה לתוך העברה. זהו טרנספרנס פראי [32]. זה יכול להתרחש אצל מי שאינו באנליזה כפתרון כוזב לאיווי שלו, אולם גם באנליזה, ובמקרה זה זוהי קריאה ליתר דיוק בפירוש ביחס למקום האיווי.

נותרה **ההעברה הפוליטית** אשר תוכל להיות ממוקמת בין העברה פראית לבין העברה פסיכואנליטית. האם נוכל לומר שההעברה הפוליטית הנה ההפכי של העברה הנוגעת לפסיכואנליזה?

פירה (A Spher)

בשנים 1969-1970 לאקאן ערך סמינר, אשר במקור נקרא **ההפכי של הפסיכואנליזה [33]**, בזמן שבו הפוליטיקה דלקה ברחובות, הוא לא היסס ללכת לחפש שיח אדון חדש. זה של האוניברסיטה הועמד בספק על ידי סטודנטים שמרדו בה, כמו גם נגד מוסדות אחרים שהיו תחת שיח אדון זה.

יתרה מזאת היה זה גם רגע פוליטי חשוב עבור הפסיכואנליזה: רגע שבו לאקאן ייסד את האסכולה וניסח את ארבעת השיחים היסודיים שלו.

בליבם של שיחים אלו מצויה שאלת האיווי לדעת, בעוד שהאדון אינו רוצה לדעת דבר, והאוניברסיטה אינה אלא ממשכה בורות זו בהחתמה של סימן של כל (all) על הידע אשר חולש על הייצור של יחידות ערך. טוטליזציה (totalization) זו של ידע, על פי לאקאן, הינה "אימננטית לפוליטיקה ככזו". [34] זהו חלק מ"הרעיון הדמיוני של השלם (the whole) שמתקבל מהגוף, כמתווה את הצורה הטובה של הסיפוק, מה שבסופו של דבר יוצר

ספירה (sphere) שמאז ומתמיד היתה בשימוש בפוליטיקה על ידי המפלגה של הטפה פוליטית". [35] שימו לב כי מעולם לא היה זה כה בולט ועצמתי כמו היום, עם דימויי גוף, בעיקר אלו של פוליטיקאים, הגודשים את מסכינו.

בטיפול אנליטי, אם הגוף נוכח, דימוי הגוף חייב להיות קטן ככל האפשר, וזו הסיבה שהחל מהרגע שמתפתחת העברה, פריד כבר לא פנה אל האדם [...] בקרבנו, ולכן סירב לעבוד אתו פנים מול פנים". [36] בעוד שבשיח האדון הגוף מיוצר כהנאה עודפת, בשיח של האנליטיקאי הוא מצטמצם למראית עין של אובייקט, תהא זו שתיקה, קול או מבט שהאנליטיקאי משאיל לאנליזנט, למשך הזמן הנדרש לאחרון על מנת שיתפוס מה באמת גורם לאיוויו.

אמת- ידע

בשיח של האנליטיקאי, ידע, S2, הוא בצד שלו, "הוא רוכש ידע זה באמצעות הקשבה לאנליזנט שלו" [37]- זהו אכן העברת ידע - "אשר ברמה מסוימת יכולה להיות מוגבלת לדעת-עשות אנליטי" [38]. לכן, דרך ההעברה, האנליטיקאי ייגש לידע הזה כאמת, כלומר, כ- לא הכל, שאינו יכול להיאמר אלא למחצה. ידע זה כאמת, כלומר נאמר למחצה, הינו עצם המבנה של הפירוש המצופה מהאנליטיקאי. זה אמור להוביל לידע, שהאנליטיקאי הופך עצמו ל"בן ערובה" שלו, "ידע אשר אליו הוא נכון מראש להיות התוצר של המחשבות וההרהורים של האנליזנט [...], במידה שבה תוצר זה, בסופו של דבר נועד להפוך לאבדן, להיכחד מהתהליך" [39]. עשר שנים מאוחר יותר אנו מוצאים כאן את הרחבת הניסוח של סובייקט מונח לידע כאלמנט שלישי באלגוריתם של העברה, עם צעד נוסף זה של האנליטיקאי כמראית עין של אובייקט וכפסולת שמופקת מהתהליך האנליטי.

האם הידע המונח על כף המאזניים בטיפול, שצומצם לחור, זה של הלא מודע של הסובייקט, חייב להתמקם כך בפן ההפכי של הפוליטיקה הנלקח משיח האדון, או זה של האוניברסיטה?

קשר חברתי

לאקאן מדגיש כי לא אמר ש"הפוליטי הוא הלא מודע, אלא בפשטות הלא מודע הוא פוליטי" [40]. הוא ניסח זאת ביחס ללוגיקה של הפנטזמה, בהבהירו שמה שהתכוון על ידי אפריזם זה הוא שמה שקושר אנשים יחד ומה שמנגיד ביניהם הוא בדיוק חלק ממה שהוא מנסה לנסח עם לוגיקה זו. אם כך, לאקאן שואל מדוע עדיף להיות מקובל מאשר להיות דחוי, זה מה שמוסר של הכוונה הטובה היה אומר. ללא הלוגיקה עצמה של הפנטזמה, "גלישות יכולות לקרות, דרוש שלפני שמבחינים שלהיות דחוי זה מימד חיוני עבור הניורוטי, הכרחי בכל מקרה שהוא יציע עצמו לכך [s'offre]. [41] לכן, לגבי הניורוטי, כמו לגבי האנליטיקאי עצמו, אם כי כמובן לא מאותו מקום, זה מורכב וכולל את ההצעה לנסות לעשות משהו עם תביעה. זה נכון עבור העברה באנליזה, אבל גם בחברה, שבה הפסיכואנליטיקאי, עם השיח שהוא מציע, יכול לייצר תביעה. זה לא אותו סוג של תביעה כמו זה של האחר של הפוליטיקה "תחת היבטים של דמוקרטיה והשוק". [42] וזה במובן הזה שניתן לומר, יחד עם לאקאן, ש"להיות אנליטיקאי פירושו שיש לך מקום בחברה". [43] למעשה, תביעה זו יכולה להיקרא העברה ולחרוג מההשפעות של הסוגסטיה, שלא לדבר על היפנוזה, וכן מההזדהויות הכלליות שנוצרות על ידי שיחים אחרים.

תרגום:

חמוטל שפירא ענת פריד מלכה שיין

[1] Freud, S., Breuer J., *Studies in Hysteria*, SE II, p. 301.

[2] *Ibid.*

[3] *Ibid.*

[4] Freud, S., "Fifth Lecture", *Five Lectures on Psychoanalysis*, SE XI, p. 51.

[5] Freud, S., "A Fragment of a Case of Hysteria", SE VII, p. 117.

[6] *Ibid.*

[7] *Ibid.*

[8] Lacan, J., "The Direction of the Treatment and the Principles of Its Power", *Écrits*, trans. B. Fink, London & New York, Norton, 2006, p. 503.

- [9] Lacan, J., *The Seminar, Book I: Freud's Papers on Technique*, trans. J. Forrester, London & New York, Norton, 1988, p. 282.
- [10] Lacan, J., *Seminar XX: Encore*, trans. B. Fink, London & New York, Norton, 1998, p. 98.
- [11] *Ibid.*
- [12] *Ibid.*
- [13] *Ibid.*, 119.
- [14] Lacan, J., "Presentation on Transference", *Écrits, op. cit.*, p. 178.
- [15] Lacan, J., "The Direction of the Treatment and the Principles of Its Power", *ibid.*, p. 500.
- [16] Lacan, J., "Presentation on Transference", *ibid.*, p. 184.
- [17] *Ibid.*, pp. 183-4.
- [18] Lacan, J., *Seminar XI: The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*, trans. A. Sheridan, London, Penguin, 1977, p. 124.
- [19] *Ibid.*
- [20] Freud, S., "The Dynamics of Transference", SE XII, p. 101.
- [21] Cf. Lacan, J., "The Direction of the Treatment and the Principles of Its Power", *Écrits, op. cit.*, p. 493.
- [22] Lacan, J., *Seminar XI: The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis, op. cit.*, p. 131.
- [23] *Ibid.*
- [24] *Ibid.*
- [25] *Ibid.*
- [26] Lacan, J., *Seminar VIII: Transference*, trans. B. Fink, Cambridge, Polity, 2015, p. 329.
- [27] Cf. Lacan, J., "The Direction of the Treatment and the Principles of Its Power", *Écrits, op. cit.*, p. 493.
- [28] [28] Lacan, J., "Proposition of the 9th October 1967 on the Psychoanalyst of the School", *Analysis* 6, 1995.
- [29] *Ibid.*
- [30] Freud, S., "Wild Analysis", SE XI, pp. 219-27.
- [31] *Ibid.*, p. 227.
- [32] Lacan, J., *Seminar X: Anxiety*, trans. A. Price, Cambridge, Polity, 2014, p. 125.
- [33] TN: which could be translated either as *Psychoanalysis Inside Out, Upside Down, Backwards* or the *Wrong Way Around*.
- [34] Lacan, J., *Seminar XVII: The Other Side of Psychoanalysis*, trans. R. Grigg, London, Norton, 2007, p. 31.
- [35] *Ibid.*
- [36] Lacan, J., "The Direction of the Treatment and the Principles of Its Power", *Écrits, op. cit.*, p. 499.
- [37] Lacan, J., *Seminar XVII: The Other Side of Psychoanalysis, op. cit.*, p. 35.
- [38] *Ibid.*
- [39] *Ibid.*, p. 38.
- [40] Lacan, J., *Seminar XIV: The Logic of Fantasy*, session of 10 May 1967, unpublished.
- [41] *Ibid.*
- [42] Miller, J.-A., from his course, *Orientation lacanienne*, III, 4, 15 May 2002, unpublished.
- [43] Lacan J., "The Place, Origin and End of My Teaching", trans. D. Macey, *My Teaching*, London, Verso, 2008, p. 49.